

SICAK PARA VE DIŞ BORÇ

SICAK PARA VE DIŞ BORÇ

Bu kitap sıcak ve evsiz para hakkındadır. Bu kitap aynı zamanda kriz boyutlarına ulaşmış dış borçlar hakkındadır. Ve bu kitap ikisi arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Zira sıcak para ve dış borç, kaçak finansın ayrılmaz ikizidir.

Mantıken, bazı ülkelerin ödemeler dengesi artı veriyorsa diğerlerinin de o miktara tekabül eden eksi vermesi gerekir. Yıllar boyu gerçek hesaplamalarda her zaman bazı tutarsızlıklar olur ve sonuç sıfır çıkmazdı. Ama bu ufak farklar hesap hatalarına verilirdi.

Ancak 1970'lerin sonlarında işler değişmeye başladı. Dünya ödemeler dengesi sistematik ve artan bir şekilde tutarsızlık göstermeye başladı. Öyle ki, 1980'de dünyanın kendisiyle olan ödemeler dengesi açığı 100 milyar \$'a ulaştı. Başka bir deyişle dünya ile ay arasında toplam dünya ticaretinin % 10'u oranında açık vardı. IMF buna "asimetri" adını verdi.

Bu "asimetri"nin en önemli nedeni sıcak ve evsiz para miktarının olağanüstü artmasıdır. Bu para azıcık bir faiz artışı, parite değişikliği veya politik ortamda bir dalgalanma olduğunda evini bırakıp daha konuksever iklimlere gitmeye her an hazır ve nazırdır. Bu yüzden bugün dünya döviz piyasalarının günlük cirosu 150 milyar \$ dolayındadır.

1970'lerden sonra bir taraftan sıcak para artarken bir taraftan da yasadışı piyasaları kontrol eden, yasal piyasa işlemlerini yasadışı hale getiren ve bunları denetlemesi gereken politik sistemlere de dinamit koyan "beyaz yakalı" suçlu sayısında artış gözlenmiştir. Bu kişiler önceleri yalnızca süper zengin vergi ve uyuşturucu kaçakçılarına, gizli servis ajanlarına hizmet verirken şimdi artık parası olan herkese hizmet verir olmuşlardır.

Yine bu artışlara paralel olarak bankacılık teknolojisinde, özellikle elektronik işlemlerde kaydedilen ilerleme sayesinde paralar anında transfer edilirken, ilgili ülkelerin denetim mekanizmaları taş devrinde kalmıştır. Para transferi kolaylaşınca bu paraların gittiği kurumsal ve coğrafi "sığınak"ların sayısında da patlama olmuşlardır.

Tabii ki dünyadaki tüm sıcak paranın gizli veya yasadışı işlemlerden kaynaklandığını varsaymak yanlış olur. Kara para sıcak paradır, ancak bunun tersi doğru değildir. Kara para bile kendi içinde ikiye ayrılır. Bir kısmı kazanılma şekli dolayısıyla kirli olurken bir kısmı da yasal yollardan kazanıldıktan sonra vergi ve kambiyo denetimlerinden kaçırıldığı için kirlidir.

Dahası, sıcak paranın büyük bir bölümü yanlış ekonomik politikalarla doğmaktadır. 1970'lerin sonlarında Batılı ülkelerin hükümetleri enflasyona savaş açtılar. Genellikle enflasyon kazandı. Sıkı kredi politikalarının etkisiyle faizler yükselip sermaye piyasaları daralınca meşru para uzun vadeli üretim yatırımlarına gideceği yerde gayri meşru para gibi likiditesi yüksek, kısa vadeli sığınaklara kaçtı. Bugün Amerikan Kızılhaç'ının bir görevlisi ile Kızıl Tugayların bir teröristi aynı dış bankaya para yatırıyor olabilirler.

Kredi darlığı bankaları da mevduat arayışı içine sokar ve kara parayı sokmak için para aklama işine iter.

Sıcak paraya başvuran hükümetlerin sayısı da gitgide artmaktadır. Kredi darlığı sıcak para birimini hızlandırma yanında uzun vadeli yatırımları ve ekonomik büyümeyi de zora sokar. Dolayısıyla, devletin harcamalarını karşılayacak vergi geliri toplanamaz olur. Sonuçta zaten mali sorunların ortaya çıkmasından büyük ölçüde sorumlu olan sıcak para havuzuna hükümetler de vergi afları ve "hamiline" bonolar çıkararak kendileri katkıda bulunurlar.

Amerika da bütçe açığını kapatmak için kepçesini büyük bir oburlukla dünya sıcak para havuzuna daldırmaktadır. Asıl problem bütçe açığının kendisi değildir; problem, devletin borçlanmasıyla elde edilen fonların üretken altyapı yatırımları yerine hükümetin ve askeriyenin harcamalarını karşılamak için kullanılmasıdır.

Sıcak para ile ülkelerin dış borçları birbirleriyle çok yakın ilişki içindedir. Dış borçların bu korkunç düzeye ulaşmasının suçu ister alıcıya ("ayağını yorganına göre uzatmamak") ister vericiye ("temkinsiz bankacılık") yüklensin, borçluların borç yükünü kaldıramayacak duruma geldiği kesindir.

Kamunun 1982 yazında "Borç Krizi"nden haberi olduğunda atı alan çoktan Üsküdar'ı geçmişti. Bankalar bir taraftan sosyal ve politik dokusu gerilim altında olan ülkelere sermaye kaçışına aracı olurken, diğer taraftan da kaçan bu parayı aynı ülkelere döviz kredisi olarak veriyorlardı.

Amerikan ekonomisi de doymaz bir iştahla kaçak sermayeye kucak açıyor, onunla ödemeler dengesi ve bütçe açıklarını kapatıyordu. Amerikan hükümeti absürd bir duruma düşmüştü. Amerikan yönetimi etkisi altındaki ülkelere politik ve ekonomik istikrarı oluşturmaya çabalarken, Amerikan bütçe mekanizması ve dış ödemeler dengesi de gitgide politik ve ekonomik iktidarsızlıktan, dolayısıyla sermaye kaçışından medet umuyordu.

Bu cenderenin eninde sonunda kırılması gerekecek zira bir taraftan toplam borçlar artarken, diğer taraftan da borçlu ülkelerin ödeme güçleri azalmakta. 400 milyar \$ uluslar arası banka borcu, bir o kadar da banka dışı borç ilelebet ertelenemez. Kriz sistematik olduğundan çözümünün de sistematik olması gerekir. Oysa bugüne kadar önerilen "tedavi"ler hastalıktan beterdir. Ülkelerin gelirlerine el koymayı ve kaynak transferini öngörmektedir. Borçlar ödenmezse faturayı kreditor ülkelerin halkları, ödenirse borçlu ülkelerin halkları ödeyecektir; hem de kendi ülkelerinin zenginlerinin uluslar arası bankalarla işbirliği yaparak kaçırdıkları paranın faturasını. İnsanların ülkelerini terk edip başka yerlerde yaşamaya hakkı tabii ki vardır. Ancak geride kalanların, parasıyla birlikte kaçanları bıraktığı yükü kabul etmememe hakları da aynı derecede vardır.

Kamunun dikkati borçların mali yönüne ve bankaların alacaklarını nasıl tahsil edeceğine çekilirken, arka planda daha önemli bir çaba yürütülmektedir; borcu meşrulaştırarak kalkınmakta olan ülkelerin resmen kabul edilmiş kamu yükümlülüğü haline getirmek. Böylelikle borcun ortaya çıkma sebebi istediği kadar yasa dışı veya

düzen dışı olsun, bu borcun borçlu ülkeler tarafından ödenme yükümlülüğü uluslar arası diplomasi ve hukuka yerleştirilmek istenmektedir. Dolayısıyla kreditorler ile borçlular arasında yapılan erteleme tartışmaları aslında muazzam bir para aklama operasyonunu örten sis perdesidir. En önemli soru kalkınmakta olan bir ülkenin borcunu "nasıl" ödeyeceği değil "neden" ödemesi – hatta ödememesi – gerektiridir.

DIŞ BORÇ VE IMF

Parayı devlet yetkililerinin denetiminden kaçırmak dünyanın en eski ikinci mesleği olabilir fakat kaçak sermayenin uluslar arası para sisteminin istikrarını tehdit eden boyutlarına ulaşması 1. Dünya Savaşı sonrasına rastlar. Savaş sırasında birçok ülke altın ve döviz hareketlerine katı ambargolar uygulamıştı. Savaştan sonra büyük devletler uluslar arası finans hareketlerine serbestlik getirmeye çalıştılar ancak muazzam dış borç yükü ve kontrol edilemez miktarda sıcak para hareketi karşısında aciz kaldılar.

1920'lerin yüzer – gezer sıcak para havuzları uluslar arası finans sisteminin çökmesinde büyük rol oynadı. İzleyen yıllardaki büyük buhran, silahlanma yarışı ve yeni savaşla birlikte altın ve döviz hareketlerine daha katı kısıtlamalar getirildi. Ulusal paralar altına veya dövize serbestçe çevrilemez olunca, paralarını daha güvenli yerlere taşımak isteyenler bu yolculuk için daha farklı araçlar seçer oldular; karaborsa altın, mücevher, değerli tablolar ve pullar, elmaslar ve İsviçre frankı banknotlar gibi. 1970'lerden sonra bunlara eroin ilave edildi. Eroinin yükte hafif pahada ağırlığı ve likiditesi elmasla başa baştı.

1970'lerin sonlarında, tabela şirketleri, şifreli banka hesapları ve diğer modern araç gereçlerin labirentiyle parayı yetkililerin gözünden kaçırıp emin yerlere aktarmakta uzmanlaşmış finans kurumları şebekesi oluştu. Tercih edilen yer İsviçre veya daha az ölçüde Bahamaları. Uygulanan yöntemler ise kuryelerle nakit taşınması, seyahat çekleri, hamiline çekler, hisse senetleri ve bonolar, hatta boş uçak biletleri idi. Yurt dışına çıkınca da bu araçlar paraya çevrilip gizli banka hesaplarına yatırılıyordu. Böylece milyonlarca dolar, özellikle az gelişmiş ülkelerin döviz mevzuatlarını aşır, ekonomik kalkınma ümitlerine balta vurarak kaçırıyordu.

15 yıllık bir buhran, savaş, korumacılık ve kambiyo denetiminden sonra 1944'te müttefik güçler savaş sonrası ekonomik ve mali düzen için kurumsal çerçeve planlamaya başladılar. Gündemin birinci maddesi uluslar arası ödeme sistemini yeniden kurmaktı. Savaş öncesi finans sisteminde her ülke kendi parasının değerini altına göre belirliyordu. (Bir gram altın şu kadar lira gibi.) Ülke ulusal parasının serbestçe giriş ve çıkışına izin veriyor, paranın sahibi talep ettiği takdirde altına çevirmeyi garanti ediyordu.

Savaş sonrasında bu "ideal" sisteme dönüş imkansızdı. Amerika'ya o kadar çok altın kaçırmıştı ki diğer ülkelerin paraları büyük çapta altına çevirme taleplerini karşılayamıyordu.

1944 görüşmelerinin sonucunda kurulan alternatif kurumsal yapının en önemli iki ögesi uluslar arası para fonu (IMF) ve Dünya Bankasıydı. IMF, geçici ödemeler

dengesi problemlerini halletmek için kısa vadeli finansman sağlayacaktı. Dünya bankası ise önce Avrupa'nın yeniden inşasını desteklemek, sonra da Avrupalı emperyalist güçlerin kontrolünden kurtulan ülkelerin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak için uzun vadeli finansman sağlayacaktı.

IMF'nin denetimindeki yeni uluslar arası ödeme mekanizmasında paranın altına çevrilmesi dolaylı yoldan olacaktı; bütün ülkeler paralarının değerini Amerikan dolarına göre belirleyecekler, dolar da altına konvertibl olacaktı. Yeni finansal yapının temeli altın olmasına rağmen bu düzenleme pratikte iki gerçeği yansıtıyordu: Dünya altın stoklarının Amerikan hükümetinde yoğunlaştığını ve Amerikan ekonomisinin (ve tabii ki doların) uluslar arası ekonomik ve diplomatik ilişkilerdeki egemenliğini.

Bu sistemin yürümesi istikrara ve yeterli likiditeye bağlıydı. Birincisini sağlamak için IMF üye ülkelerin kur politikalarını denetleyecek, IMF'ye danışmadan kur değişikliği yapılmayacaktı. Böylece IMF yetkilileri yardım istemek için kapısında kuyruk olan az gelişmiş ülkeleri IMF'nin istediği fakat o ülkeye uygun olmayan kur değişikliklerine zorlama fırsatı buldular. Sermaye kaçıışı, savaşlar, doğal afetler, sınırlanmış ülkelere ihrac ettikleri hammadde fiyatlarındaki düşüş, onlardan ithal ettikleri mamul fiyatlarındaki artış gibi sebeplerle ödemeler dengesi bozulan ülkeler ödeme açığını kapatmak için IMF'den borç alabiliyorlardı. Ancak bunun bedeli, ekonomik politikalarının IMF tarafından yönlendirilmesine izin vermektir.

IMF'nin başlıca hedefleri az gelişmiş ekonomilerdeki kamu sektörünün boyutlarını ve etkisini küçültmek, üretken kaynakları iç piyasadan dış piyasaya (ihracata) yönlendirmektir.

Hükümetler bütçe açığından bütçe fazlasına geçecekler, özel sektörün rahat hareket edebilmesi için kamu sektörünü küçülteceklerdi. Dış ticaret fazlası yaratmaya çalışacaklar ve elde ettikleri bu dövizle dış borçlarının faizini ve ana parasını ödeyeceklerdi.

Bu hedeflere ulaşma teknikleri arasında kredi darlığı, vergi artışları, hayati ürün ve hizmetlere yapılan sübvansiyonların kaldırılması, sosyal hizmet harcamalarının azaltılması, döviz çıkışını engelleyen mevzuatın kaldırılması ve ihracatı ucuzlatıp ithalatı pahalandırmak için devalüasyona gidilmesi vardı.

Bu programlar Az Gelişmiş Ülkeler için çoğunlukla felaket anlamına geliyordu. Uzun vadeli kalkınma olanağını yıpratıyorlar, çok zenginler dışında hayat standartlarını düşürüyorlardı. IMF teorisinin aksine, kamu sektörünün kısıtlanması özel girişime yol açmak bir yana, devletin altyapı yatırımlarına sekte vuruyordu. Bu kısıtlamalar sosyal ve politik huzursuzluk yaratıyor, bu yüzden yurt dışına para kaçıışı da artıyordu. Devalüasyonla dış borçların ödeme maliyeti ve elzem ithalatın bedeli yükseliyordu. İhracat artışına ise faydası yoktu.

Zenginler ise IMF'nin kambiyo liberalizasyonu reçetesi sayesinde paralarını rahatça İsviçre bankalarına kaçırabiliyorlardı. Para kaçırmanın en gözde tekniklerinden biri sahte faturalama – merkez bankası veya hazine yetkililerine ithalat bedelini olduğundan yüksek, ihracat bedelini düşük beyan etmek idi. Aradaki fark yurt

dışındaki gizli hesaplara yatırılıyor, sonra da sahibine "dış kredi" olarak geri veriliyordu. Merkez bankasına yasal dış kredi olarak beyan edilen bu paranın faiz ve ana para ödemesi de yine Merkez Bankasından resmi kanalla çekilen dövizle ödeniyordu. Böylece kıt döviz rezervleri iki defa boşaltılmış oluyordu.

Tam bu sırada yine IMF devreye giriyor ve ülkeye fazla açıldığını söyleyip yeni kemer sıkma reçetesi veriyor ve döviz giriş – çıkışının daha da "liberalleşmesini" talep ediyordu.

Liberalleşme ise paranın yurt dışına kaçışını daha da kolaylaştırıyordu. Pek çok az gelişmiş ülke bu kısır döngünün tuzağına düşmüştü. Bunlardan biri de Türkiye idi.

Ekim 1980'de NATO ittifakının Güney köşe taşı Türkiye'de birkaç yıldır süren politik kargaşaya NATO sponsorluğundaki askeri darbe zalimce son verdikten bir ay sonra , Londra'nın Uluslar arası Banka Raporu sevinçli bir açıklama yapıyordu: "Türkiye'deki askeri darbe, Türk ekonomisinin yeniden canlanmasını sağlayacak olan istikrarın yolunu açtı". Aynı bankacılar yine ekonominin "canlanması" amacıyla, aynı heves ve iştiaqla Sovyetlerin Polonya'yı işgal etmesini de bekliyorlardı. Yine aynı bankalar bir taraftan da Türkiye'deki militanlara silah satan firmaların döviz işlemlerini yürütüyorlar, Polonya ekonomisini çökerten direnişçileri el altından destekliyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye M. Kemal'in önderliğinde ekonomik yapılanmanın zorlu sürecini başlattı. Ekonomik milliyetçiliğe dayanan bu model, 1950 ve 60'ların Latin Amerikan Modelinin öncüsüydü.

Bu modelin özellikleri arasında devletin önderliği ve iç piyasaya yönelik ağır sanayinin teşviki vardı. Bu sanayiye devlet denetimindeki bankalardan ucuz kredi ve KİT'lerden ucuz yarı mamul ve ara ürün girdisi oluyordu. 1970 sonlarında IMF devreye girdiğinde Türkiye'nin sınai üretiminin %50'sinden KİT'ler, yatırımların % 60'ından devlet sorumluydu. Bu tarihlerde IMF'nin Türkiye'yi yaka paça alaşağı etmesi 100 yıl önce Batılı Bankaların Osmanlı Sultanını mali krize sokmasına çok benziyordu.

Türkiye'nin borç politikası, imparatorluk zamanında olduğu gibi şimdi de ülkenin jeopolitik açıdan stratejik konumuyla yakından ilgilidir. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğunun Rus donanmasını Akdeniz'den uzak tutmak için Fransız – İngilizlere kale vazifesi gördüğü gibi bugün Türkiye de ABD dışında en büyük NATO askerini beslemektedir. Ülke askeri – politik açıdan Orta Doğu ile Batı Avrupa arasında hayati bir köprü durumundadır.

1979'da İran Şahının düşmesinden sonra güçlenen bu stratejik rol dolayısıyla, ülkenin iflas veya kargaşaya düşmesi ihtimali Batılı ülkeler açısından bir tehdit unsuru oluşturuyordu. Bu güvenlik endişesi yüzünden Batı Almanya 1970'lerde bankalarını Türkiye'ye büyük miktarda borç vermeye teşvik etti. 1978'den sonra bankalar borç vermekten kaçınınca, açığı kapatmak için askeri ve ekonomik yardım sağladı.

Dış stratejik baskılar, Türkiye'de Cumhuriyet Devriminden beri varolan militarizasyon eğilimini daha da güçlendirdi. Militarizasyon da, merkezi ekonomik planlama eğilimini güçlendirdi.

Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejisi, "sağlam para" prensiplerine kökünden aykırıydı. Kriz zamanlarında bankacılık sistemi, batan sınıai kredilerinin ağırlığı altında ezildi. KİT'lerin büyümesini veya yalnızca yaşamasını finanse etmek için bütçe açığı git gide arttı. Sınaileşmeyi sürdürmek için sermaye malları akın akın girerken imalat yalnızca iç piyasaya hizmet ettiğinden ödemeler dengesi açığı arş -ı alaya çıktı. Ülke IMF'nin ateşi altındayken devreye askeriyeenin girmesi hiç de sürpriz olmadı.

1970'lerde IMF yalnızca serbest piyasanın erdemlerinden söz edebiliyordu. Türkiye yurt dışındaki işçilerin gönderdiği ve dış bankalardan temin ettiği yeterli döviz girişi sayesinde IMF'ye aldırılmayabiliyordu. Ancak 1978'e gelindiğinde ülke ithalat ödemelerinin bir yıl gerisinde kalmıştı; Merkez bankası ise dış borcun miktarını takip etmekten bile aciz olduğunu açıkça itiraf ediyordu. Dış bankalar musluğu kapadılar. Yardıma IMF koştu: Borç ödemelerinin vadesini uzattı, ticari bankaların çoğunun paralarını alıp evlerine gitmesini sağladı.

1978'deki kurtarma operasyonu Türk Hükümetinin bilinen kemer sıkma ve "liberalizasyon" programı uygulamasını gerektirdi: Para arzını küçültmek, kamu sektörü açığını azaltmak, kamu sübvansiyonlarını kısmak ve kaynakları ihracata yöneltmek gibi. Hükümetin bu programa uyma çabaları ülkeyi 1979'da grev dalgasına ve neredeyse iç savaşa sürükledi.

Her türlü politik görüşe sahip militanların silahlarını aynı kaynaklardan temin etmeleri, şiddet olaylarının bir askeri darbe için psikolojik ortamı hazırlamak üzere kasıtlı olarak yaratıldığına işaret etmekteydi. Aynı zamanda, Türkiye'deki sokak terörünün artması ile uluslar arası eroin ticaretinin ilişkisini açıkça gösteriyordu.

"Altın Hilal" in dirilmesi

Uzun yıllar boyunca Türk afyonu morfin haline getirildikten sonra Sicilya Mafyası yardımıyla Marsilya'ya kaçırılıyor, orada Korsikalılar tarafından eroine dönüştürüldükten sonra Amerika'ya naklediliyordu. Bu eylemlerin tümüne "Fransız bağlantısı" deniyordu.

Vietnam savaşı sırasında Amerika'nın en önemli eroin kaynağı, Laos, Burma ve Tayland'ın oluşturduğu "Altın Üçgen" oldu. Derken, 1970 başlarında Türkiye afyon üretimini durdurunca Uzak Doğunun kaçakçıları bayram ettiler. Oysa yarım milyon Anadolu köylüsü geçimini haşhaştan sağlıyordu. 1971 darbesi, köylülerin haklarını 100 m \$ lık Amerikan askeri yardımı için göz göre göre çiğnedi. Gerçekte Türkiye'nin yasadışı eroin piyasasındaki rolü abartılmaktaydı. Nitekim izleyen yıllarda dünya uyuşturucu arzı daha da arttı. Uzak Doğu tedarik merkezi olmaktan çıkıp yerini Meksika ve Altın Üçgen'e bıraktı. 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesiyle Pakistan'a geçti. Pakistan eroininin bir kısmı, Türk mafyası tarafından Avrupa ve Amerika'ya taşınıp, karşılığında iç savaşın silahları girdi. Bu arada Türk hükümeti de kaçan dövizlerin ağırlığı altında bir taraftan IMF'yi diğer taraftan dış kreditor bankaları yatıştırmaya çalışıyordu. Devlet gemisini yürütmek bir yana, bazen dümeni bile zaptedemiyordu.

Rüzgar ekip fırtına biçmek

1979 ve 1980'de Türkiye'de işsizlik ve enflasyon iyice arttı. İşçi döviz girişi iyice düştü. 20 milyar \$'lık borcun faizi ve petrol ithalatın yükü, ödemeler dengesi açığını rekora götürdü.

1980 de hükümet ile IMF, o zamana kadarki en büyük rakam olan 1,6 milyar \$'lık borç anlaşması yaptılar. Borcun şartları standarttı: Sürekli devalüasyon, faiz hadlerinin yükseltilmesi, kamu harcamalarının kısılması. Ekonomi bakanı Turgut Özal durumu düzeltmek için parlamentodan 3 yıl istediğinde muhalefet lideri Bülent Ecevit " Latin Amerika'da iflas etmiş bir model şimdi Türkiye'ye getirilmek isteniyor. Ya işe yaramayacak, yahutta demokrasiye zarar verecek. Bu model süngü zoru olmadan uygulanamaz" dedi ve birkaç ay sonra iktidarı askerler ele geçirdi.

Özal'ın programının 3 amacı vardı: Korunmalı ekonomiyi dış ticarete açarak ödemeler dengesini düzeltmek, faizleri yükselterek yatırımlar için mevduat sağlamak ve kamu harcamalarını azaltmak. Her şeyi basite indirgeyen mi dersiniz, yoksa büyük hata mı dersiniz, IMF'nin bu standart reçetesinin dördüncü ve gizli bir amacı daha vardı: Reel ücretleri düşürerek iç tüketimi azaltmak ve üretimi ihracata yönelterek kazanılan dövizle dış borcu ödemek. Askeri yönetim grevleri yasaklayıp sendika liderlerini tutukladığından programın bu bölümü nispeten kolayca uygulandı.

İlk iki yılda program müthiş bir başarı gibi göründü. Enflasyon 1980 de % 130 iken 1982'de %30'a, bütçe açığı %7.1'den % 3.2'ye düştü. İhracat artıp ithalat kısıtlandı. Dış bankalar o kadar etkilendiler ki kredi musluklarını tekrar açtılar. IMF sultanlarının yüzü güldü.

Oysa her şey tamamen aldatmacaydı. Başarının tek nedeni, IMF programının dördüncü ve gizli hedefiydi. Kamu bütçesi daralınca KİT'ler toplu halde işçi çıkardılar. Kredi darlığı özel sektörde iflaslara ve daha çok işsizliğe yol açtı. Büyük şirketlerin bilançoları çöktü, bankacılık sistemi Türkiye tarihinin en kötü krizine girdi.

İş dünyası Özal'ın politikalarından yılınca, Özal'ın "serbest piyasa" hevesini dizginlemesi için askeri yönetime baskı yapmaya başladı. Bürokrasi de kamu sektörünün önemini savunuyordu. Oysa Özal'ın arkasında Washington olduğundan görevden almak zordu; ta ki Türkiye'nin yer altı dünyası tüm kredi sistemini tehdit eden para piyasası paniği yaratıncaya kadar.

Tefeciler Türk Hamamında

Az gelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi Türkiye'de de büyük şirketler bir holding çatısı altında birleşip holdinge finansman sağlayacak banka kuruyorlardı. Bu bankalar ya dilenerek (merkez bankasından) ya kredi olarak (dış para piyasalarından – sendikasyon kredisi) yahut ta çalarak (enflasyonun altındaki faizlerle mevduat sahiplerinden) para buluyorlardı.

Türkiye Merkez Bankası IMF'nin baskısıyla ticari bankaların dış kredi almasını kısıtlamaya çalışınca ve dış bankalar kredileri kesince paranın tek kaynağı olarak yurt içi mevduatlar kaldı. Fakat hem faiz hadleri yasalarla sınırlıydı hem de bankalar kendi şirketlerine verecekleri kredi maliyetini yükseltmemek için buna hevesli değillerdi. Bu yüzden halk parasını emlaka, altına veya Tahtakale kara borsasından dövize yatırmayı tercih ediyordu.

Derken 1980 Haziran'ında zamanın Başbakan Yardımcısı T. Özal başka bir fikirle ortaya çıktı.

Faiz hadlerini adamakıllı yükseltmek suretiyle halkın tasarruflarını kara borsa veya spekülasyondan bankalara çekeceğini umdu. Böylece bankalar meşru kaynaktan para bulabilecekti. Teori buydu. Ancak gerçekte, tam da genel bir durgunluk döneminde faizlerin yükselmesi IMF'nin önerdiği üzere kamu hizmetlerine zamlarla birleşince birçok şirket finansman darlığına düştü. Banka faizlerini ancak yeniden borçlanarak ödeyebilir hale geldiler. Çareyi, geleneksel bankacılık sistemi dışından yani kaçakçılık, silah ve uyuşturucu ticaretinden doğan kara parada buldular. Tek şart bu paranın aklanmasıydı.

Kara paraya göz diken yalnızca bankalar değildi. Para arzının çoğalmasını sosyal düzenin bozulmasının değil de hükümetin beceriksizliğinin bir göstergesi olarak gören IMF,Para arzını azaltması için hükümete sürekli baskı yapmaktaydı. Sıcak paraya ağzının suyu akan bankalarla, IMF'yi yatıştırmak için para arzı verilerini saklamak isteyen hükümetin hedefleri birleşince büyük çaplı para yıkama operasyonu başlatılmış oldu.

Para aklama operasyonu tekniği "hamiline mevduat sertifikası" (MS) idi. Bu isimsiz, yüksek faizli 3. şahsa transfer edilebilir MS'ları kara parayı aklayacak ve bankaların şirket müşterilerine orta vadeli fon sağlayacaktı. Nakit paranın aksine MS'ları resmi, ölçülebilen para arzı olarak görünmüyordu. Dolayısıyla tedavüldeki paradan veya isimli hesaplardan bu sırdaş hesaplara aktarılan paralar otomatikman Türkiye'nin IMF'ye bildirdiği para arzı miktarından düşülecekti.

Bankalar birbiriyle yarışa girince MS'larının faizi öylesine yükseldi ki halk evini, mücevherini satıp bunlara para yatırdı. Piyasayı yükselten bir başka faktör de, MS'larını halka satmak için yeterli şube ağına sahip olmayan küçük bankaların adına MS pazarlayan profesyonel para tefecileri, yani bankerlerdi.

Bu bankerlerin en tanınmış ise Cevher Özdendi. Banker Kastelli adı altında çalışan Özden 300.000 kişiye 700 \$ tutarında ülkenin tüm MS'larının % 25'ini pazarlamıştı.

Sıcak para yarışında herşey mutlu sonla bitmedi. 1981 sonlarında Merkez Bankası bankaların zorunlu nakit rezervi oranını arttırdı. İzleyen likidite krizi birçok bankeri iflas ettirdi.

Olay klasik bir spiraldi. Faizler artıp piyasa bozuldukça şirketler daha fazla banka kredisine ihtiyaç duyular. Bankalar müşterilerinin kredi talebini daha fazla MS

çıkarak karşıladılar. Bu sefer MS'larının faizi daha da yükseldi. Bankalar Kastelli'ye daha fazla MS satması ve satışlardan gelen parayı daha çabuk bankalara ödemesi için baskı yapmaya başladılar.

Hükümet, MS'larının yalnızca nakit karşılığı satılmasında ısrar ediyordu zira defterlerde para arzının azalması ancak bu şekilde görünebilecekti. Fakat bankalar Kastelli'ye vadeli çekle satmayı kabul etmişlerdi. Kastelli vade farkını, kendi hesabına kredi vermekte kullanıyordu. Ancak piyasa kötüleştiğiçe Kastelli'nin kredi verdiği şirketler borçlarını ödemekte geciktiler. O da bankalardan, vadeyi uzatmalarını istedi.

O noktada Merkez bankası rezerv şartlarını daha da ağırlaştırdı. Şiddetle nakite ihtiyaç duyan bankalar vadeyi uzatmayı reddettiler. 1982 Haziran'ında piyasa MS'larına doyup da bankalar ödeme için bastırınca Kastelli Merkez Bankasından yardım istedi. İsteğinin reddedilmesi üzerine kendisi Cenevre uçağına bindi, verdiği çekler de karşılıksız çıktı.

İki büyük banker daha aynı akıbete uğradı. Bankalara hücum başladı. Kastelli'nin binasını tanklar sardı. Sonunda hükümet müdahale ederek bankerlerdeki bütün mevduat ve MS'larının ana parasını ödemeyi garanti etti. Bunun için sisteme giren 543 m\$'la IMF'nin para arzı sınırı fersah fersah aştı.

Başlangıçta Özal rest çekip bankaları ve büyük şirketleri kurtarmayı reddetti. Ancak kriz ve sonrasında oluşan para kuyrukları askerlere Özal'ı indirmek için gerekçe yarattı.

Yeni Maliye Bakanı Adnan Başer Kafaoğlu aynı problemle karşı karşıya kaldı; kara parayı aklamak ve IMF'nin hedefleriyle şirketlerin talepleri arasında uzlaşma sağlamak. Kafaoğlu olaya farklı bir çözümle yaklaştı:

Hükümet, bütün karaborsacıların, kaçakçıların, vergi kaçırıcıların kara parasına af çıkardı. Affın tek şartı vardı: Kara para hafta sonu, hiç soru sorulmadan, Ziraat Bankasına yatırılacaktı. Devlet % 1 aklama ücreti aldıktan sonra pazartesi günü gıcır gıcır tertemiz teslim edilecekti.

Bu fırsata müthiş bir hücum oldu. Tam 100 milyar lira, yani tedavüldeki tüm paranın %25'i aklanmak için yatırıldı. Ziraat Bankasına yatırmak için diğer bankalardaki mevduatlar çekilince o bankalar zor durumda kalıp Merkez Bankasına koştular. Tedavüldeki para tekrar tavana vurdu.

Kara parayı bir defa yıkanmasıyla Kafaoğlu'nun problemleri bitmiş olmadı. IMF'nin para arzı hedefi ile, kurtarılmayı bekleyen şirketlerin taleplerini nasıl uzlaştıracaktı? Ülke ikilem karşısındaydı; ya para arzı ve bütçe açığı konusunda IMF'nin talimatına uyarak büyük sanayi şirketlerinin batmasına göz yumacak, yahutta şirketleri kurtaracak ama IMF'den başka borç alamayacaktı. Neticede hem defterler IMF'nin hedeflerine uygun göründü, hem de batmakta olan şirketler kurtarıldı. Peki ama sihir bunun neresindeydi?

Çözüm yine Ziraat Bankasında bulundu. Temmuz 1982'den aldatmacanın ortaya çıktığı Aralık 1983'e kadar her Cuma Ziraat Bankasındaki para çekilip Merkez Bankasına yatırılıyor ve sonra haftalık para arzı hesapları yapılıyordu. Ziraat Bankası en büyük bankalardan biri olduğundan ve devletleştirilen özel bankaları da çalıştırdığından mevduat transferi defterlerde çok büyük bir boşluk açıyordu. Para Pazartesi sabahı normal işlemler için tekrar Ziraat Bankasına dönüyordu. Gizli transferler ve defter aldatmacası 15 ay boyunca devam etti; ta ki darbeden sonraki ilk genel seçim beklenmedik bir şekilde sonuçlanıncaya kadar.

Askeri cuntanın muhalefetine rağmen zafer Özal'ın oldu. Gizli transferler durduruldu ve açıklandı.

İyi de, aylarca süren bu istatistik sahtekarlığı karşısında IMF nasıl olup ta suskun kalmıştı? Ya teknokratları olayı fark edemediler – bütün az gelişmiş ülkelere müjde – yahut ta işin içinde IMF de vardı ki böylece diğer borçlu ülkelere Türkiye'nin örnek davranışını göstererek onların kafasını ezebilsin.

SONUÇ

Az gelişmiş ülkelerin Batıya olan borçları 400 m \$'ı ticari bankalara olmak üzere, bir trilyon dolara ulaşmıştır.

Bu borcun nasıl ortaya çıktığı ve üzerine bu faiz yükünün nasıl bindiği sorusu, ödeme müzakerelerinde hiç tartışılmamaktadır. Müzakerelerin başlıca amacı borcun hükümetler tarafından üstlenilmesini sağlamak ve yeni bir ödeme planıyla kamunun gelirlerine el koymaktır.

Kuşkusuz, 1970'lerde alınan borçların bir kısmı çar çur olsa da büyük bir bölümü gerçek kalkınma projelerine gitmiş, ancak bunlar, az gelişmiş ülkelerin ellerinde olmayan sebeplerden dolayı kendilerini amorti edememiştir. 1981 den sonra alınan krediler ise ödemeler dengesi açığını kapatmakta kullanılmıştır.

Ödemeler dengesi açığının ortaya çıkma nedenleri arasında az gelişmiş ülkelerin sattığı hammaddelerin fiyatının, Batılı ülkelere aldıkları sermaye malları fiyatlarına göre düşük kalması (ki bunun da bir sebebi sahte faturalama idi), borç ödemelerinde faiz hadlerinin insafsızca yükselmesi ve para kaçışıyla boşalan döviz rezervlerini takviye etme ihtiyacı sayılabilir.

Az gelişmiş ülkelerin ihracat gelirlerinin düşmesi biraz da Batının sorumluluğu olduğu ve bunu telafi etmesi gerektiği savunulabilir. Zira bu yardım yeni ihracat pazarları yaratarak yeniden Batıya dönecektir.

Reel faiz hadleri uzun yıllar boyunca % 1,5 – 2 dolayındaydı. Bu oranlar hem borç veren hem de alan tarafından makul, adil ve kaldırılabilir kabul ediliyordu. Hesaplamalarda, 1973'ten sonraki yüksek faiz oranları bir kenara bırakılıp mevcut

borç yükü bu faizlere indirgenmelidir. Böylece bazı durumlarda net sonuç kreditor bankaları borçlu bile çıkabilir.

Batıya büyük ölçüde para kaçıması olmasaydı "borç krizi" de olmayacağı açıktır. Para kaçımasında Batılı hükümetlerin politik kararları ve Batı bankalarının kaçıması teşvikleri büyük rol oynadığından borcun sorumluluğu da büyük ölçüde onlardadır. O bankalar ki borç arayan az gelişmiş ülke heyetlerini ön kapıdan kabul ederken arka kapılarını da sermaye kaçıranlara hep açık tutmuşlardır. Bu yapılan en açık tabiriyle riyakarlık değil de nedir?

Bir süre askeri rejimle yönetilen ülkelerde cuntaların gizli silah ithalatları veya yurt dışında paraları israf etmek için yarattıkları dış borçlara ne demeli? Eğer Çin 1949 öncesi borçlarını, onları kullanan hükümetin gayri meşru olduğu gerekçesiyle reddettiği halde dış sermaye piyasasını güler yüzle kabul edilebiliyorsa Arjantin'in demokratik rejiminin askeri cuntanın kullandığı dış kredileri müeyyidesiz reddetmeye neden hakkı olmasın?

Sonuç olarak, dış borçlar konusu öylesine karmaşık ve çok faktörlü bir denklem oluşturuyor ki bunu bilinçli bir şekilde oluşturan kurum ve ülkeler dışında borçlu ülkelerin geniş kamu oylarının gerçekleri tam anlamı ile algılamaları olanak dışıdır. Sıcak para ve dış borcun altındaki yegane iki değişmez gerçek top, tüfek, asker, silah, zor kullanmadan çeşitli yollardan elde edilen yasa dışı gelirler ile vergi kaçağından sağlanan kara paraların yurt dışına kaçırılması ve bilahare bu paraların yine aynı sistemin içine enjekte edilerek aklanması ve çalıştırılmasından ibarettir.